

у складі різних повнозначних частин мови як префіксів вимагає конкретної інтерпретації того, що за наявності прийменника порушується одна з основних рис слова – його цілісність (*ніхто – ні про кого*). Трактуювання кінцевого інфінітивного *-ти* як закінчення (яке по суті зовсім не полегшує засвоєння матеріалу, бо не всі форми утворюються від основи інфінітива) протирічить погляду на інфінітив як незмінну форму, що пов'язується з іншими словами способом прилягання. Зарахування числівників типу *двісті, п'ятсот* до складених (хоч для цього і є певні підстави) недоцільне тому, що воно суперечить сформованим уже поняттям: слова, у яких є дві або більше основ, називаються складними, на відміну від складених мовних одиниць, до яких входять окремі слова (складена форма майбутнього часу, складений присудок).

Наявність таких розбіжностей між розділами порушує цілісність шкільного курсу, ускладнює усвідомлення системного характеру як самої мови, так і науки про неї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабій І. М., Свистун Н. О. Морфеміка і словотвір сучасної української мови: самостійна та індивідуальна робота. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2012. – 136 с.
2. Мельничайко В. Я. Творчі роботи на уроках української мови. Конструювання. Редагування. Переклад: посібник для вчителів / В. Я. Мельничайко. – К.: Рад. школа, 1984. – 223 с.
3. Плющ М. Я. Словотворення та вивчення його в школі: посібник для вчителів. – 2-е вид., перевид. / М. Я. Плющ К.: Рад. школа, 1985. – 127 с.
4. Шанский Н. М. Русский язык. Лексика. Словообразование / Н. М. Шанский. – М.: «Просвещение», 1975. – С. 131.

УДК 378.147:811.111

Л. В. БІЛОГОРКА

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ ЧИТАННЯ АНГЛОМОВНИХ ФАХОВИХ ТЕКСТІВ

Проаналізовано роль і місце компетентності у читанні в структурі англomовної професійно орієнтованої комунікативної компетентності. Вказано типи економічних текстів, які доцільно використовувати у навчальному процесі: наукові економічні тексти, тексти професійної економічної діяльності, навчальні економічні тексти, тексти непрофесійної економічної діяльності. Обґрунтовано доцільність використання у процесі навчання майбутніх економістів читання англomовної фахової літератури не лише автентичних, а й умовно-автентичних та адаптованих текстів. Конкретизовано вимоги до рівня володіння студентами знаннями та вміннями в ознайомлювальному, переглядовому і вивчаючому читанні. Уточнено прямі (когнітивні і компенсаторні) та непрямі (метакогнітивні, афективні, соціальні) стратегії, якими повинні оволодіти майбутні економісти з метою підвищення ефективності читання фахових текстів.

Ключові слова: майбутні економісти, компетентність у читанні, фаховий текст, знання, вміння, стратегії.

Л. В. БІЛОГОРКА

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ БУДУЩИХ ЭКОНОМИСТОВ ЧТЕНИЯ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ТЕКСТОВ ПО СПЕЦИАЛЬНОСТИ

Проанализированы роль и место компетентности в чтении в структуре англоязычной профессионально ориентированной коммуникативной компетентности. Указаны типы экономических текстов, которые целесообразно использовать в учебном процессе: научные экономические тексты, тексты профессиональной экономической деятельности, учебные экономические тексты, тексты непрофессиональной экономической деятельности. Обоснована целесообразность использования в процессе обучения будущих экономистов чтения англоязычной специальной литературы не только

аутентичных, но и условно аутентичных и адаптированных текстов. Конкретизированы требования к уровню владения студентами знаниями и умениями в ознакомительном, просмотровом и изучающем чтении. Уточнены прямые (когнитивные и компенсаторные) и непрямые (метакогнитивные, аффективные и социальные) стратегии, необходимые для овладения студентами с целью повышения эффективности чтения текстов по специальности.

Ключевые слова: будущие экономисты, компетентность в чтении, текст по специальности, знания, умения, стратегии.

L. V. BILOHORKA

METHODOLOGICAL PECULIARITIES OF TEACHING FUTURE ECONOMISTS TO READ ENGLISH TEXTS RELATED TO PROFESSIONAL AREA

The role of reading competence in the structure of English professionally oriented communicative competence has been analysed; types of economics texts which should be used in teaching future economists – scientific economics texts, texts of professional economics activity, educational economics texts, texts of non-professional economics activity have been defined; the necessity of using not only authentic, but also semi-authentic and adapted texts in teaching future economists to read English texts related to professional area has been grounded; bachelor's level requirements for students' knowledge and skills in skimming, scanning reading and reading for detail have been defined; direct (cognitive and compensatory) and indirect (metacognitive, affective and social) learning strategies to enhance the quality of text reading have been specified in the article.

Keywords: future economists, reading competence, text related to professional area, knowledge, skills, strategies.

Реалії сьогодення зумовлюють необхідність оволодіння майбутніми економістами іноземною мовою на рівні, достатньому для успішного здійснення ними професійної діяльності. У зв'язку з поширеністю в сучасному світі англійської мови особливої ваги набуває формування в студентів англомовної комунікативної компетентності, компонентом якої є компетентність у читанні. Навчити читати англійською мовою означає надати фахівцю можливість знайомитися з найновішими здобутками в професійній сфері, а отже, сприяти вдосконаленню не лише рівня англомовної компетентності в читанні, а й фахового рівня загалом.

Нині існує чимало досліджень щодо різних аспектів навчання студентів немовних спеціальностей читання іншомовних фахових текстів. Розроблено, зокрема, методику роботи з текстами на банківську тематику (Л. О. Анісімова), науково-технічними (Д. А. Кейша, Н. З. Магазова) і історичними (Л. М. Філімонова) текстами, патентними документами (Т. Г. Клепікова), з майбутніми фахівцями художньої і технічної графіки (І. М. Григоренко), студентами-магістрами аграрних спеціальностей (О. С. Малюга), майбутніми економістами з використанням комп'ютера (С. В. Радецька). Запропоновано методику використання тестового контролю у навчанні читання майбутніх фінансистів (Т. Г. Король), навчання професійно-орієнтованого читання у немовному ВНЗ (Г. В. Барабанова), з використанням інформаційних та комунікаційних технологій (Г. Л. Буран), на основі здогадки (Г. О. Гаражкіна), із розмежуванням текстів за рівнем складності (Г. А. Гринюк). Крім того, різні аспекти навчання читання вивчали А. А. Вейзе, З. І. Кличнікова, С. К. Фоломкіна, Т. Д. Шевченко та інші науковці.

Незважаючи на увагу вчених до зазначеної проблеми, недостатньо дослідженим залишається питання навчання майбутніх економістів читання англомовної фахової літератури.

Мета статті – визначити та проаналізувати методичні особливості навчання майбутніх економістів читання англомовних фахових текстів, конкретизувати вимоги до рівня володіння студентами-бакалаврами англомовною професійно орієнтованою компетентністю в читанні.

Для реалізації поставленої мети необхідно передусім визначити, яке місце в загальній структурі англомовної комунікативної компетентності займає компетентність у читанні. Зазначимо, що, попри різноманітність визначень терміна «компетентність», загалом його розуміють як сукупність знань, навичок і вмій, які формуються у процесі оволодіння іноземною мовою, та здатність користуватися мовою як засобом спілкування [11, с. 27].

У сучасній науці існують різні погляди щодо структури іншомовної (у нашому випадку англomовної) комунікативної компетентності. Найбільш обґрунтованим, на нашу думку, є її компонентний склад, запропонований С. Ю. Ніколаєвою: мовленнєві компетентності (в читанні, аудіюванні, говорінні, письмі), лінгвосоціокультурна компетентність, мовні компетентності (лексична, граматична, фонетична) та навчально-стратегічна компетентність [13, с. 15]. У контексті навчання майбутніх економістів читання англomовної фахової літератури йдеться про англomовну професійно орієнтовану комунікативну компетентність, компонентами якої є професійно орієнтовані мовленнєві (в читанні, аудіюванні, говорінні, письмі), мовні (лексична, граматична, фонетична), лінгвосоціокультурна і навчально-стратегічна компетентності.

Професійно орієнтовані мовленнєві компетентності розуміємо як знання способів формування і формулювання думок за допомогою мови, що забезпечує можливість організувати і здійснити мовленнєву дію (реалізувати комунікативний намір), а також здатність користуватися такими способами для розуміння думок інших людей і висловлювання власних суджень, уміння користуватися мовою в мовленнєвому акті [19, с. 140] в процесі вирішення завдань професійного спілкування.

Професійно орієнтовані мовні компетентності передбачають володіння знаннями про систему мови, правила функціонування мовних одиниць у мовленні і здатність за допомогою цієї системи розуміти чужі думки і висловлювати власні судження в усній чи письмовій формах [19, с. 140] у ситуаціях професійного спілкування.

Професійно орієнтована лінгвосоціокультурна компетентність майбутніх економістів – це стійка сукупність специфічних лінгвокраїнознавчих, соціолінгвістичних, соціально-психологічних, культурознавчих і міжкультурних знань, навичок та вмінь, що становлять здатність і готовність особистості до міжкультурного діалогу як учасника і посередника [3, с. 63] у процесі виконання професійних обов'язків.

Навчально-стратегічну компетентність визначають як знання різних навчальних і комунікативних стратегій та вмінь використовувати їх у процесі вивчення англійської мови і в ситуаціях реального міжкультурного професійного спілкування [13, с. 15].

Як видно на рисунку 1, створеному нами з урахуванням сучасних наукових джерел [10; 11; 13], професійно орієнтована компетентність у читанні безпосередньо пов'язана з мовними (насамперед лексичною та граматичною), навчально-стратегічною і лінгвосоціокультурною компетентностями, оскільки якість розуміння тексту безпосередньо залежить від розуміння вжитих лексичних одиниць і граматичних структур, а також фонових знань студентів. Стосовно навчально-стратегічної компетентності, то її важливість зумовлена необхідністю використання студентами ефективних стратегій, які полегшують процес сприйняття англomовного тексту, про що йтиметься нижче. Крім того, компетентність в читанні пов'язана з іншими мовленнєвими компетентностями (зокрема, в говорінні та письмі), оскільки отримана інформація з текстів, зазвичай, використовується в реалізації різних навчальних і професійних завдань.

Варто зазначити, що читання фахових текстів, з одного боку, вимагає сформованості у студентів предметної компетентності, а з іншого – сприяє поглибленню предметних знань. Це пояснюється характером інформації, представленій в текстах, і специфічністю лінгвістичного коду, що використовується для її передачі (майже 30 % загального лексичного складу текстів припадає на термінологічні лексичні одиниці [2; 4, с. 119]).

З'ясувавши роль і місце компетентності в читанні в структурі англomовної професійно орієнтованої комунікативної компетентності, перейдемо до аналізу її змісту. Оскільки компетентність в читанні включає передусім знання і вміня [6, с. 80], конкретизуємо вимоги до рівня їх сформованості у майбутніх економістів. При цьому враховуватимемо вимоги Програми з англійської мови для професійного спілкування, розрахованої на досягнення бакалаврами рівня володіння мовою B2 [15, с. 8], а також результати сучасних досліджень [6; 8; 20].

Мовленнєве вміня є здатністю здійснювати мовленнєву діяльність під час вирішення комунікативних завдань у нових ситуаціях спілкування [14, с. 96]. Перелік умінь читання ми визначатимемо та систематизуватимемо з урахуванням виокремлених у методиці видів читання [18, с. 57]: ознайомлювального, спрямованого на адекватне розуміння загального змісту та основних деталей тексту; переглядового, орієнтованого на вилучення та розуміння необхідної інформації з тексту; вивчаючого, спрямованого на розуміння основних і другорядних деталей

змісту, суб'єктивно-особистісного ставлення автора до подій, ідей, адекватної інтерпретації основної ідеї тексту [6, с. 80–81].

Для конкретизації умінь, якими повинні оволодіти майбутні економісти, необхідно визначити типи текстів, які доцільно пропонувати майбутнім економістам для читання.

Економічний дискурс, вважає О. О. Акулова, представлений такими типами текстів: науковими економічними текстами (монографії, наукові статті, анотації, рецензії, основна функція яких полягає у фіксації нового суспільно значущого знання з метою інформування наукового та професійного співтовариства); текстами професійної економічної діяльності (професійна ділова переписка, документи, презентації тощо, які є засобом комунікації та способом реалізації професійної економічної діяльності фахівцями); навчальні економічні тексти (створені з метою фіксації «старого» суспільно значущого наукового і професійного знання в певний часовий період з метою навчання майбутніх фахівців); тексти непрофесійної економічної діяльності (газетно-журнальні статті на економічні теми для непрофесіоналів) [1, с. 8–9].

На молодших курсах дуже складно розглядати вузькоспецифічні та складні фахові проблеми, оскільки майбутні економісти ще не мають необхідної для цього підготовки [16, с. 229]. Крім того, рівень володіння англійською мовою унеможливорює ефективне читання студентами, наприклад, монографій. Відповідно у навчальному процесі на молодших курсах доцільно використовувати передусім навчальні економічні тексти, тексти професійної і непрофесійної економічної діяльності.

Потребує аналізу питання автентичності й оригінальності пропонованих текстів для читання. Оригінальні фахові тексти можуть спричиняти значні труднощі у студентів, зумовлені структурно-композиційними, лексичними, стилістичними особливостями, а також недостатнім рівнем сформованості в майбутніх економістів англійської професійно орієнтованої компетентності в читанні. Про складність, наприклад, лексичного матеріалу фахових текстів свідчать значна кількість багатозначних лексичних одиниць (зокрема, 20 % однослівних фінансових термінів: наприклад, *interest – фін. відсоток; заг. інтерес*); лексичних одиниць, що мають широкий синонімічний ряд (28 % дієслів, 20,3 % іменників, 13,3 % прикметників мають від одного до восьми синонімів) [8, с. 33].

Тому, погоджуючись з думкою О. Б. Тарнопольського стосовно ймовірного звуження обсягу матеріалів для читання через обмеження лише простішими оригінальними текстами [17, с. 79], вважаємо, що в навчальному процесі доцільно використовувати і так звані умовно автентичні тексти (тексти, створені носіями мови для навчальних цілей чи адаптовані ними [7, с. 87]), а за необхідності й адаптовані тексти.

На основі аналізу сучасних наукових і методичних джерел [5; 6; 8; 15; 20] конкретизовано вимоги до рівня сформованості у майбутніх економістів англійської професійно орієнтованої компетентності в читанні. Після завершення навчання на здобуття рівня бакалавра студенти економічних спеціальностей повинні знати: види читання; структуру наукових економічних текстів (зокрема, наукових статей), навчальних економічних текстів, текстів професійної і непрофесійної економічної діяльності.

Крім того, вони повинні вміти: вибирати стиль і темп читання залежно від його мети і характеру текстів (наприклад, швидко переглядати текст з метою виявлення необхідної чи істотної інформації чи більш уважно читати важливі фрагменти тексту).

Ознайомлювальне читання:

- визначати основні ідеї та інформацію в нескладних оригінальних чи адаптованих фахових текстах (навчальних економічних текстах, текстах професійної і непрофесійної економічної діяльності), читаючи зі швидкістю 500 др. зн./хв.;
- розуміти основні положення фахових текстів, складніших у змістовому та мовному аспектах (в т. ч. наукових статей), за умови, що тема знайома читачу і мовлення нормативне (з використанням довідкової літератури);
- визначати намір автора та комунікативні наслідки висловлювання;
- розрізняти реєстри мовлення.

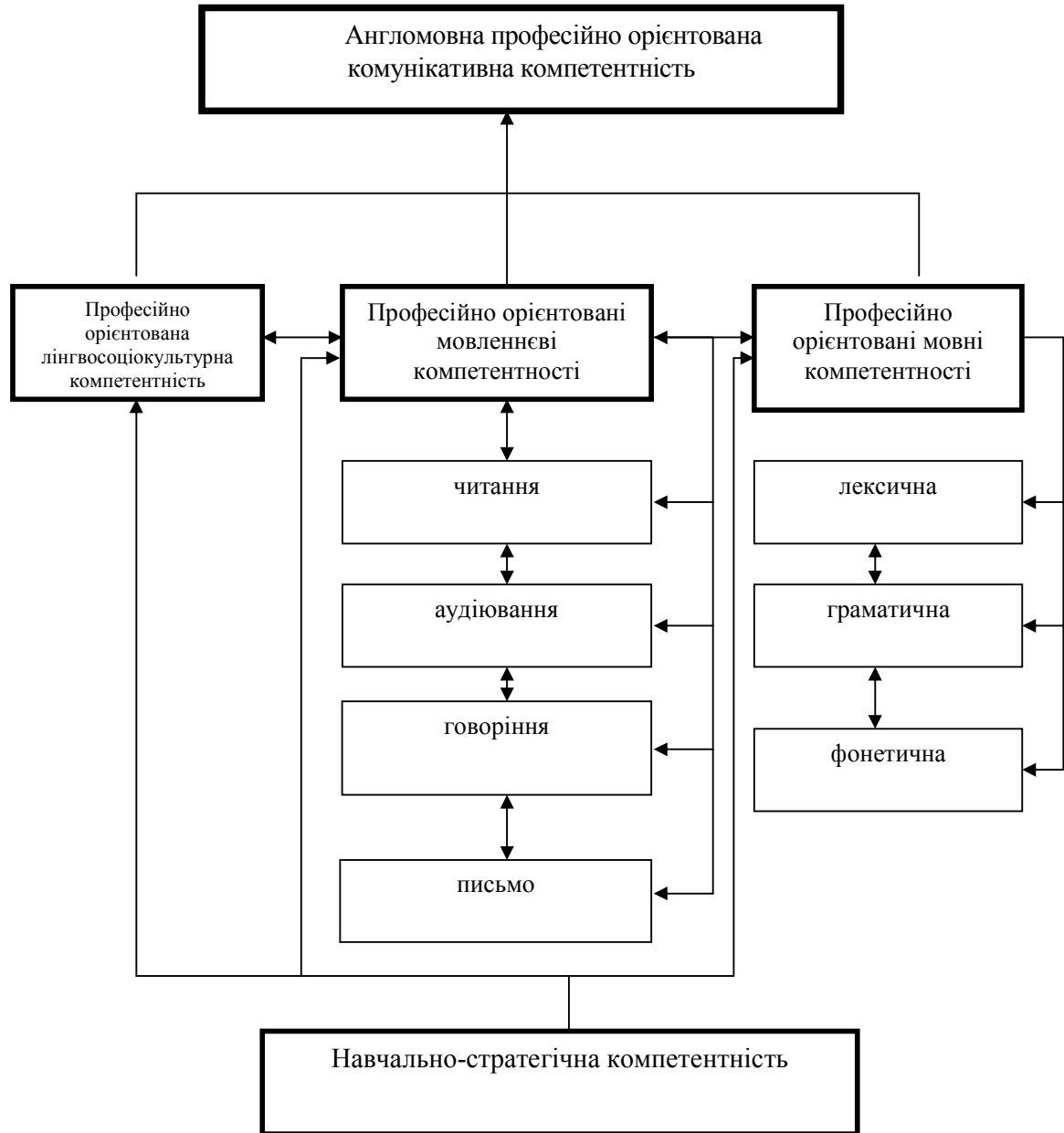

Рис. 1. Структура англомовної професійно орієнтованої комунікативної компетентності.

Переглядове читання:

- ідентифікувати тему, зміст і значущість повідомлень, статей, інструкцій, звітів тощо і визначити, чи варто їх читати уважніше (швидкість – 1000 др. зн./хв.);
- швидко переглянути фаховий текст, виокремити в ньому важливі смислові фрагменти, щоб потім прочитати їх уважніше, використовуючи за потреби словник.

Вивчаюче читання:

- розуміти погляди, ідеї, презентовану інформацію у нескладних фахових текстах, читаючи зі швидкістю 300 др. зн./хв.;
- прогнозувати зміст тексту на основі заголовка, вжитих термінів, реалій;
- відстежувати й аналізувати лінію аргументації в нескладному фаховому тексті;
- встановлювати логічний зв'язок між фактами, закономірностями, подіями;
- розуміти деталі більш складних фахових текстів з використанням словників.

Ефективність читання англomовної фахової літератури суттєво залежить від навчальних стратегій, які використовує студент.

Попри різні класифікації стратегій, однією з найбільш обґрунтованих, на нашу думку, є класифікація Р. Оксфорд, яка поділяє стратегії на прямі (мнемічні, когнітивні, компенсаторні) і непрямі (метакогнітивні, афективні, соціальні), пов'язані з управлінням процесу навчання [21, с. 18–21].

Дотримуючись цієї класифікації та враховуючи результати сучасних досліджень [5; 6; 9; 12; 15; 21], ми уклали перелік стратегій, якими мають оволодіти майбутні економісти для забезпечення ефективності навчання читання фахових текстів. Із прямих стратегій визначаємо:

- когнітивні стратегії: активізація лінгвосоціокультурних, лінгвістичних, фахових знань; визначення та аналіз основних фрагментів тексту; контрастивний аналіз мовних явищ; визначення труднощів розуміння тексту; фокусування уваги на головному; аналіз структури тексту; виявлення смислових віх та ключових слів, необхідних для розуміння основного смислу тексту; прогнозування змісту тексту; постановка запитань до тексту і пошук відповідей у тексті; аналіз авторського погляду; визначення основної та другорядної інформації; ігнорування неважливих фрагментів тексту; вибіркоче читання важливої інформації; аналіз попередніх знань з предмета, порівняння отриманих знань з попередніми; узагальнення прочитаного; переклад складних уривків.

- компенсаторні стратегії: ігнорування незнайомих слів, частин тексту, що не містять важливої інформації; визначення значення лексичних одиниць, які несуть важливе смислове навантаження (здогадування про значення слова за контекстом, аналіз словотворчих елементів слова для його розуміння, використання словника для визначення значення незнайомого слова).

Непрямі стратегії включають:

- метакогнітивні стратегії: планування; кількаразове перечитування незрозумілих чи особливо важливих частин тексту; підкреслення важливих фрагментів; визначення можливостей використання інформації, отриманої з тексту; ведення записів прочитаного; перегляд текстів перед його читанням; перегляд тексту після його прочитання; вибір темпу читання залежно від його мети, типу тексту; читання вголос;

- афективні стратегії: позитивне налаштування, самовинагорода за виконану роботу; аналіз власних досягнень, підбір текстів відповідно до інтересів;

- соціальні стратегії: звернення за допомогою до викладача, товаришів чи фахових знавців англійської мови стосовно важких фрагментів тексту чи незрозумілої інформації.

Таким чином, у процесі навчання майбутніх економістів читання фахових текстів потрібно враховувати наступні положення.

1. Професійно орієнтована компетентність у читанні безпосередньо пов'язана з мовними (насамперед лексичною, граматичною), навчально-стратегічною та лінгвосоціокультурною компетентностями, а також з іншими мовленнєвими компетентностями (в говорінні та письмі).

2. Економічний дискурс представлений такими типами текстів: науковими економічними текстами (монографії, наукові статті, анотації, рецензії); текстами професійної економічної діяльності (професійна ділова переписка, документи, презентації тощо); навчальними економічними текстами; текстами непрофесійної економічної діяльності. У навчальному процесі на молодших курсах доцільно використовувати передусім тексти навчальні економічні, професійної і непрофесійної економічної діяльності.

3. У навчанні читання англomовної фахової літератури методично варто використовувати не лише автентичні, й так звані умовно автентичні тексти (створені носіями мови для навчальних цілей чи адаптовані ними), а також за необхідності адаптовані тексти.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробці методики навчання майбутніх економістів читання англomовної фахової літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акулова О. О. Типологические характеристики англоязычных учебных экономических текстов: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / О. О. Акулова. – СПб., 2008. – 22 с.

2. Анисимова Л. А. Обучение работе с текстом по специальности «Полиязыковое реферирование»: на материале обучения студентов Международной академии бизнеса и банковского дела, работе с текстами по банковской тематике: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Л. А. Анисимова. – М., 1999. – 277 с.
3. Бориско Н. Ф. Теоретические основы создания учебно-методических комплексов для языковой межкультурной подготовки учителей иностранных языков (на материале интенсивного обучения немецкому языку): дисс. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Н. Ф. Бориско. – К., 2000. – 508 с.
4. Дроздова Т. В. Научный текст и проблемы его понимания: на материале англоязычных экономических текстов: дисс. ... д-ра филол. наук: 10.02.19, 10.02.04 / Т. В. Дроздова. – М., 2003. – 390 с.
5. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання/ пер. з англ. О. М. Шерстюк; наук. ред. укр. вид. С. Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
6. Задорожна І. П. Теоретико-методичні засади організації самостійної роботи майбутніх учителів з оволодіння англomовною комунікативною компетенцією: дисс. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / І. П. Задорожна. – К., 2012. – 770 с.
7. Кажан Ю. М. Методика формування у майбутніх учителів рецептивної лексичної компетенції у процесі навчання німецької мови на базі англійської: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Ю. М. Кажан. – К., 2012. – 360 с.
8. Король Т. Г. Система тестового контролю англomовної компетенції у читанні фахової літератури майбутніми фінансистами: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Т. Г. Король. – К., 2012. – 394 с.
9. Кузнецова Г. А. Формирование стратегической компетенции в процессе обучения чтению (немецкий язык в лицеях и гимназиях): дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Г. А. Кузнецова. – М., 2004. – 243 с.
10. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / О. Б. Бігич, Н. Ф. Бориско, Г. Е. Борецька та ін.; за заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2013. – 590 с.
11. Методика формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції: курс лекцій: навч.-метод. посібник для студентів мовних спец. осв.-кваліф. рівня «магістр» / О. Б. Бігич, Н. Ф. Бориско, Г. Е. Борецька та ін.; за ред. С. Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2011. – 344 с.
12. Мисечко О. Є. Поняття стратегічної компетенції у змісті сучасної професійної підготовки вчителя іноземної мови у ВНЗ / О. Є. Мисечко // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2004. – Вип. 19. – С. 174–178.
13. Ніколаєва С. Ю. Цілі навчання іноземних мов в аспекті компетентнісного підходу / С. Ю. Ніколаєва // Іноземні мови. – 2010. – № 2. – С. 11–17.
14. Пассов Е. И. Теоретические основы обучения иноязычному говорению в средней школе: дисс. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Е. И. Пассов. – Липецк, 1980. – 477 с.
15. Програма з англійської мови для професійного спілкування / Г. Є. Бакаєва, О. А. Борисенко, І. І. Зуєнок та ін. – К.: Ленвіт, 2005. – 119 с.
16. Тарнопольский О. Б. Конструктивистская методика смешанного обучения английскому языку для специальных целей в нефилологических высших учебных заведениях / О. Б. Тарнопольский // Вісник ЛДУ БЖД (Педагогічні науки). – 2010. – № 4. – С. 224–229.
17. Тарнопольський О. Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти: навч. посібник / О. Б. Тарнопольський. – К.: Фірма «ІНКОС», 2006. – 248 с.
18. Фоломкина С. К. Обучение чтению на иностранном языке в неязыковом вузе / С. К. Фоломкина. – М.: Высшая школа, 1987. – 207 с.
19. Шукин А. Н. Обучение иностранным языкам: теория и практика: учеб. пособие / А. Н. Шукин. – М.: Филоматис, 2004. – 416 с.
20. Ягельська Н. В. Методика організації самостійної роботи студентів над англійською мовою з використанням професійного мовного портфеля: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Н. В. Ягельська. – К., 2005. – 311 с.
21. Oxford R. L. Language Learning Strategies / Rebecca. L. Oxford. – Boston: Heinle and Heinle Publishers, 1990. – 343 p.